

Velitelství
uniformované policie v Praze.
64. policejní revír.

V Praze dne 17. května 1945
XII. Sobotecká ul. č. 49.

Čj. 744/45.

126

K III/2

v Praze.

Věc: V y r o v y j - pokus sebevraždy s kokem z okna.

Osobní data:

V y r o v y j Evžen, ukrajinec, naroz. dne 27. února 1889 Smila, Ukrajina, svobodný, bez státní příslušnosti, obchodník se známkami, bytem v Praze XII. Hradešinská ul. č. 49. Zjištěn podle cestovního pasu č. 487/40, vydaného dne 12 října 1940 Oberlandratem v Praze.

Skutková podstata:

Dne 17. května 1945 o 6.00 hod. ranní skočil V y r o v y j při příchodu ruské policie do jeho bytu v Praze XII. Hradešinská ul. č. 49 z okna ve druhém poschodí do ulici Hradešinské a pádem na zem se Vyrovvyj těžce zranil. Přivolanou záchranou stanicí Pražského ochranného sboru byl Vyrovvyj převezen v doprovodu policejního strážmistra Ujčika Karla, do všeobecné veřejné nemocnice v Praze XII. na chirurgické odděl. doc. Dr. Poláka, kde bylo shledáno že Vyrovvyj utrpěl zlomení lebeční spodiny a levého stehna a vnitřní zranění. Zranění uznáno za těžké a Vyrovvyj ponechán na témže oddělení v dalším léčení. Podle vyšetření, dostavila se do bytu Vyrovvyjského vojenská policie SSSR p. por. Fedotov Nikolaj-Ivanovič, z Prahy Dejvic-Iorckova ulice.

Předkládá se: Pol. Pres., Pol. velit., K III/2.

Záznam.

Příčina sebevraždy byla zjištěna.
Viz hlášení strážce.

Bohumír Brno
Pol. štábní strážmistr.

Vyc.

U l o ž i t !

POLICEJNÍ ŘEDITELSTVÍ
V PRAZE
Pod. 23. V. 1945. j. 853
Přílohy: _____

III/2

30.5.1945

Vyc.

St. p. p. z. k.

3569
1
34

Smerš unesl vojáky, kněze i překladatele Švejka

Historici díky ukrajinským archivům odkrývají osudy lidí zavlčených z Československa do SSSR

JAN DVOŘÁK – ANNA CHLEBINA

Od roku 2012 až dosud se pracovníkům projektu Čechoslováci v Gulagu podařilo z ukrajinských státních archivů a archivu Bezpečnosti služby Ukrajiny (Služba bezpečky Ukrajiny, SBU) získat kopie tisíců vyšetřovacích spisů NKVD/KGB vedených na československé občany a krajany v minulosti perzekvované v SSSR. Mezi nimi jsou i materiály sovětských bezpečnostních složek, které se vztahují k represím několika stovek osob zavlčených z území osvobozeného Československa do SSSR po roce 1945.

Právě díky této až donedávna nedostupné dokumentaci můžeme dnes ověřit nebo doplnit mnohé příběhy zavlčených, k jejichž rekonstrukci se dříve daly využít obvykle jen kusé či neověřené

informace. Předchozí bádání komplikovalo mimo jiné i to, že se v českých archivech dochovalo jen minimum dokumentů a do sovětských neměli zájemci o tuto problematiku až na krátké období po rozpadu SSSR

přístup. Historici¹ se tak při studiu této problematiky museli téměř výhradně spoléhat jen na neúplné materiály či svědectví² a vzpomínky pamětníků,³ nejčastěji rodinných příslušníků odvlčených osob, a pokud ani ti nebyli, stopy po některých případech zmizely téměř úplně.

Prostřednictvím spolupráce s ukrajinskými archivy se tuto historickou mezeru v současnosti snaží zaplnit Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR) v rámci projektů Čechoslováci v Gulagu⁴ a Poslední adresa.⁵ Díky nově odtajněným dokumentům je možné blíže zmapovat příběhy zavlčených, kteří pocházeli hlavně z území dnešní Ukrajiny. Na konci tohoto článku najde čtenář několik vybraných případů.

- 1 Z řady prací na toto téma zmiňme ty zásadní: BYSTROV, Vladimír: *Z Prahy do gulagu aneb překáželi*. Bystrov a synové, Praha 1999; TÝŽ: *Únosy československých občanů do Sovětského svazu v letech 1945-1955*. Themis, Praha 2003; POLIŠENSKÁ, Milada: *Čechoslováci v Gulagu a československá diplomacie 1945-1953*. Libri - Ústav paměti národa, Praha - Bratislava 2006.
- 2 Zcela výjimečná jsou zejména svědectví samotných příslušníků zatýkacích komand a dalších orgánů sovětských bezpečnostních složek. Český vyšel například deníkové zápisy někdejšího tlumočnicka jednoho z oddělení kontrarozvědky SMERŠ 4. ukrajinského frontu Michaila Mondiče (pseudonym Nikolaj Siněvirkij), veřejnosti známé pod jejich knižním názvem *SMERŠ. God v stane vraga*, v českém komentovaném překladu SINĚVIRSKIJ, Nikolaj: *SMERŠ. Rok v táboře nepřitele*. Přel. O. Hulínová, ed. J. Dvořák. ÚSTR, Praha 2014.
- 3 V rámci snahy zachytit československou paměť Gulagu zaznamenali pracovníci ÚSTR celkem devět rozhovorů s pozůstalými po zavlčených po roce 1945. V archivu ÚSTR je dále uchováno i několik písemných vzpomínek a dopisů, dokumentů a fotografií k tematice odvlčených. Cenné vzpomínky lze dohledat i v jiných audiovizuálních archivech, např. neziskové organizace Post Bellum.
- 4 Viz např. CHLEBINA, Anna: Sokol a novinář. Osudy bílého emigranta Konstantina Belgovského. *Paměť a dějiny*, 2019, roč. 13, č. 4, s. 73-79; TÁŽ: Život jako v dobrodružném filmu. Vzestupy a pády ukrajinského emigranta Borise Suchoručka-Choslovského. *Paměť a dějiny*, 2021, roč. 15, č. 3, s. 76-84; DVOŘÁK, Jan - FORMÁNEK, Jaroslav - HRADILEK, Adam: *Čechoslováci v Gulagu. Životní osudy krajanů postižených politickými represemi v Sovětském svazu. Sv. I.-III.* ÚSTR - Česká televize, Praha 2017-2019.
- 5 Viz web Poslední adresa - posledniadresa.cz (citováno k 22. 1. 2025). Konkrétně jde o pamětní tabulky odhalené Alfredu Bemovi, Mykolu Rossiněvyčovi, Sergeji Varšavskému a Petru Zlenkovi.

Jedním z míst, kde NKVD vyšetřovala osoby odvěčené z ČSR, byla vazební věznice č. 1 v ukrajinském Lvově. Dnes je v budově památník a muzeum „Věznice na Lonckého“ („Tjurma na Lonckogo“). (foto: Adam Hradílek / Čechoslováci v Gulagu)

V „OSVOBOZENÉM“ ČESKOSLOVENSKU

Poválečné Československo, jehož území Spojenci plně osvobodili začátkem května roku 1945, zdaleka nejednalo s takovou suverenitou jako v dobách první republiky. Za vydatného přispění mnohých zástupců československé politické elity se téměř okamžitě proměnilo v dalšího vazala Sovětského svazu, v jehož prospěch bylo navíc nuceno postoupit Podkarpatskou Rus.

Budoucí politický vývoj v zemi předznamenal už samotný příchod Rudé armády. Sovětská vojska, přestože výrazně přispěla k definitivní porážce nacistického Německa, se hned od počátku chovala i na osvobozeném území Československa jako v dobyté zemi, a nešlo pouze o krádeže průmyslových zařízení nebo nevybíravý nátlak na dodávku vybraných nerostných surovin (hlavně uranu). Zatímco v květnových dnech roku

1945 většina obyvatelstva slavila s rudoarmějci osvobození od nacistické okupace, sovětské bezpečnostní složky rozpoutaly v zemi hon na politicky nepohodlné Čechoslováky a další osoby.

Stejně jako to bylo již předtím na Balkáně, v Polsku či v Pobaltí, vstupovaly současně s vojsky Rudé armády na osvobozené území Československa orgány vojenské kontrarozvědky SMERŠ operující v jejím týlu. Ode dne, kdy sovětská vojska překročila východní československé hranice (myšleno v předválečných hranicích), můžeme zaznamenat nekončící sled zatýkání, věznění a deportací civilního obyvatelstva do Sovětského svazu. Zatímco na Podkarpatské Rusi a na Slovensku šlo o masový jev – zajištěny zde byly desítky tisíc osob –, na území českých zemí (Čechy, Morava a České Slezsko) bylo zatýkání většinou výběrové, ale předem připravené a cílené.

Už v březnu 1945 poprvé zasáhly jednotky SMERŠ a NKVD preventivně v Českém Slezsku, tedy na území, které bylo od podzimu roku 1939 z velké části připojeno k německé Říši (v rámci tzv. Říšské župy Sudety). Zdejší obyvatelé (ti v té době většinou už byli říšskými občany) mohly proto sovětské bezpečnostní orgány bez problémů obvinít z protisovětské činnosti (nejčastěji ze spolupráce s německou rozvědkou) a následně deportovat do Sovětského svazu. Ovšem jen v těch „nejzávažnějších“ případech stanuli tito zajatci před sovětským soudem, zbývající tisíce z nich byly bez jakéhokoliv rozsudku zavlčeny na nucené práce.

Hlavní „kořist“ ovšem čekala na sovětské tajné služby teprve na postupně osvobozovaném území Protektorátu Čechy a Morava. Vedle konkrétních protivníků spjatých s německou okupační mocí a kolaborantů se v hledáčku SMERŠ ocitli zejména příslušníci ruské, ukrajinské a běloruské antibolševické emigrace, kteří získali v meziválečném Československu dočasný azyl nebo se zde natrvalo usadili. Uniknout neměli ani příslušníci československé politické reprezentace na Podkarpatské Rusi z konce třicátých let, kteří našli po maďarské okupaci tohoto území dočasný azyl v protektorátu, a samozřejmě bývalí vojáci Rudé armády, kteří se „provinili“ tím, že padli do německého zajetí. Nejhorší osud pak čekal důstojníky a vojáky „zrádné“ Ruské osvobozené armády (tzv. vlasovce). První případy cíleného zatýkání předem vytipovaných osob lze zaznamenat již na přelomu dubna a května v moravských metropolích – Ostravě, Olomouci a Brně. V Brně šlo například o Ukrajince Tychona Pavlenka (nar. 1888), zadrženo 6. července 1945 a odsouzeného k 10 letům nucených prací.⁶ Doloženy jsou ale i zatčení na

6 Haluzevyj deržavnyj archiv Služby bezpeky Ukrajinj (Resortní státní archiv Bezpečnostní služby Ukrajiny, HDA SBU), f. Vyšetřovací spisy rehabilitovaných osob (6), sp. zn. 7456ofp.

základě smyšlených udání místního obyvatelstva, nebo dokonce zcela nahodilá a bez jakéhokoliv vysvětlitelného důvodu.

Hlavní pozornost sovětských tajných služeb se ale logicky soustředila na Prahu, hlavní centrum emigrantských aktivit v předválečném Československu. Když přišly zprávy o vypuknutí Pražského povstání, začaly se sem proto kontrašpionážní jednotky urychleně přesouvat. První případy zatčených v Praze lze zaznamenat již 11. května, zatýkání zde pokračovalo až do poloviny července.

Během krátké doby bylo v hlavním městě zadrženo několik desítek předních osobností z ruských, ukrajinských a běloruských emigrantských kruhů, mezi nimi vysocí důstojníci československé branné moci (známý je osud generála Sergeje Vojcechovského),⁷ vysokoškolská učitelé i studenti, lékaři, významní techničtí odborníci, úředníci československé státní a veřejné správy i podnikatelé. Mezi zatčenými figurovali ovšem i ti, kteří nikdy nebyli občany SSSR či carského Ruska. Zajištění tak byli někteří podkarpatoruští politici – nejznámějším případem je osud předsedy autonomní vlády Podkarpatské Rusi z let 1938–1939 Augustina Vološina.⁸ Se všemi zatčenými se nakládalo jako se sovětskými občany (!), a navíc jako se zrádci a nepřáteli SSSR. Proto se nepovažovalo za nutné informovat o jejich zadržení československé orgány.

Většina zajištěných byla brzy „repatriována“ do SSSR, kde probíhalo jejich zevrubnější „vyšetřování“. Někteří ještě před odsouzením nepřestáli útrapy a zemřeli ve

vyšetřovacích věznicích. Ti, kteří stanuli před soudním tribunálem, byli souzeni nejčastěji dle nechvalně proslulého § 58 trestního zákoníku Ruské SFSR (či jeho číselné modifikace v jiných svazových republikách) za protisovětskou či kontrarevoluční činnost. Obviněným ze starších ročníků se kladla za vinu dávná účast v bojích ruské občanské války na straně „bělogvardějců“, napomáhání mezinárodní buržoazii a členství v emigrantských antisovětských organizacích, těm mladším pak členství v dětských a mládežnických emigrantských organizacích. Běžná délka trestu činila 10 let v nápravných pracovních táborech. Zatčení byli zároveň trvale či dočasně zbaveni práva kontaktu s příbuznými a platil pro ně zákaz korespondence. Jejich rodiny proto o nich po celou dobu věznění neměly žádné zprávy.

Hlavní pozornost sovětských tajných služeb se logicky soustředila na Prahu, hlavní centrum emigrantských aktivit v předválečném Československu

Přestože největší počet (až 80 %) zadržovaných a odvečených osob spadal do roku 1945, zejména do května a června, zatýkání s deportacemi pokračovalo až do počátku padesátých let. Nešlo ale již o tak vysoká čísla. Současně ustoupilo i samovolné zatýkání sovětskými bezpečnostními složkami a osoby, o něž měli Sověti zájem, od československých orgánů vyžadovalo sovětské velvyslanectví nejčastěji

s tím, že jde o bývalé válečné zajatce dříve zajištěné protivníkem a určené k repatriaci.

V této otázce československá strana znovu z „vděčnosti“ či strachu z politické izolace konání Sovětů většinou pouze pasivně přihlížela, rozhodně se až na pár výjimek nezmožila na žádný odpor. O osudy již zavlčených československých občanů se pak československé úřady většinou nezajímaly, a pokud ano, tak pouze formálně.

Po uchopení moci komunisty v únoru 1948 probíhalo předávání československých občanů sovětským represivním orgánům již za otevřené součinnosti československých úřadů a zejména československé Státní bezpečnosti.

POČTY ODVLEČENÝCH

Vyčíslit přesně celkový počet osob zavlčených sovětskými orgány z území Československa po roce 1945 je velmi složité (ne-li nemožné) hned z několika důvodů: problémem je už samotné vymezení pojmu „zavlčený“. Pak jde o již zmiňovanou nedostupnost archivních materiálů zejména z ruských archivů.

Historik Petr Čuka vycházel z evidence pořízené v rámci šetření Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu již v devadesátých letech a podařilo se mu prokázat 295 postižených osob, jež měly československé státní občanství nebo trvalé bydliště na území České republiky a byly odtud odvečeny. Z tohoto počtu bylo 188 československých občanů, 42 držitelů tzv. Nansenových pasů,⁹ ve 4 případech šlo

7 Viz např. DVORÁK, Jan – FORMÁNEK, Jaroslav – HRADILEK, Adam: *Čechoslováci v Gulagu. Životní osudy krajanů postižených politickými represemi v Sovětském svazu. Sv. I.* ÚSTR – Česká televize, Praha 2017, s. 166–185.

8 HDA SBU, f. 6, sp. zn. N-178681.

9 Šlo o mezinárodní průkazy totožnosti pro bývalé ruské a turecké (Armény) občany, které jim umožňovaly cestování a legální pobyt ve státech, jež se přidaly k úmluvě uzavřené na ženevské konferenci Ligy národů 5. 7. 1922. Platily ve všech státech s výjimkou SSSR. Komisi Ligy národů, která řešila problémy osob bez státní příslušnosti, založil a až do své smrti vedl norský polárník, vědec a diplomat Fridtjof Nansen (1861–1930).

o cizí státní příslušníky, u ostatních se pak nepodařilo jejich příslušnost zjistit. Z území dnešní ČR bylo odvečeno 278 osob (ne všichni uneseni čs. občané se po válce nacházeli na území dnešní České republiky), z toho 100 z Prahy a 178 z ostatních míst dnešní ČR.¹⁰

Výboru Oni byli první, sdružujícímu potomky ruských, ukrajinských a běloruských exulantů zavlčených z Československa do Sovětského svazu, se v minulosti podařilo vytvořit „částečný soupis“ 237 jmen odvečených, z toho 3 žen. Více než polovina zadržovaných měla československé občanství. Většina z nich byla zatčena a „repatriována“ z území dnešní ČR.¹¹

V rámci projektu Čechoslováci v Gulagu se podařilo díky dlouholeté spolupráci s ukrajinskými a českými archivy dosavadní seznamy dále doplnit. Prozatím jde o jména 424 obětí včetně 18 žen. Z toho u 42 osob je uvedena ruská národnost, u 23 ukrajinská, u 17 česká, u 15 německá, u 20 osob slovenská, u 5 maďarská, u jedné židovská, u jedné romská, u jedné polská a u dalších 299 je národnost neuvedena, případně neurčena. Osobní údaje však dovolují předpokládat, že poměr u ostatních je podobný, s převahou bývalých emigrantů z území někdejšího ruského impéria. U 291 osob je uvedeno nebo bylo zjištěno místo jejich bydliště, zhruba polovina (148) jich bydlela v Praze nebo v jejím blízkém okolí. U 277 osob je uvedeno vzdělání – 168 z nich mělo vzdělání vysokoškolské, 32 středoškolské a 77 základní.

NÁVRATY

O osudech osob zavlčených do SSSR se častokrát jejich příbuzní a veřejnost dozvídali až po desítkách let, v některých případech se je dodnes nepodařilo zjistit. Řada z nich nevydržela útrapy a zemřela ve vyšetřovací vazbě. Život dalších skončil v táborech Gulagu (šlo hlavně o starší ročníky).

Návrat do Československa byl umožněn jen několika desítkám osob, a to většinou až v letech 1953–1956. Zaznamenány jsou ale i případy z pozdějších let. Z 237 osob z „částečného soupisu“ se jich vrátilo přibližně 60.¹² Asi 10 jich návrat odmítlo a zůstalo v SSSR, kde našli pracovní uplatnění a většinou založili nové rodiny.

Vladimír Bystrov naposledy uváděl, že z celkového počtu zavlčených se jich vrátilo kolem dvou desítek už na podzim 1945 ještě z tábora NKVD zřízeného ve slezské Ratiboři (po válce na území Polska)¹³ a v roce 1950 několik dalších z dočasných táborů v sovětské okupační zóně Německa. Dalších 70 pak až v polovině padesátých let.¹⁴ Celkově tedy mohlo jít o více než 100 osob.

Všichni navrátilí byli předáni zpět do Československa jako českoslovenští státní občané (doklad o občanství již vlastnili nebo jim byl dříve či později vystaven), propuštění bez státní příslušnosti, pokud nebyli vyžádáni do ČSR rodinnými příslušníky, zůstali v SSSR. Ať už byly důvody k poválečným represím vůči nim jakékoliv, podle předválečných

československých i mezinárodních zákonů nespádali pod pravomoc sovětských orgánů. Ze strany vítězné mocnosti se proto jednalo o bezprecedentní zneužití moci. Takovéto počínání však bylo pouze neblahou předzvěstí mocenských ambic Sovětů ve střední a východní Evropě v následujících letech. P

ANNA CHLEBINA (1976) je redaktorka, novinářka, překladatelka a autorka publikací věnovaných ruské meziválečné emigraci v Československu.

Absolvovala Filologickou fakultu Ševčenkovy národní univerzity v Kyjevě, obor ukrajinský jazyk a literatura. Od roku 2000 žije v Česku. Pracuje ve Slovanské knihovně – Národní knihovně ČR (SK – NK ČR) a od roku 2019 se podílí na projektu ÚSTR Čechoslováci v Gulagu. Je spoluautorkou několika publikací, např. *Velký teror: perzekuce české menšiny na Ukrajině* (ÚSTR – Academia, Praha 2023) či *Gulag a Československo: Válka* (ÚSTR – Academia, Praha 2024).

JAN DVOŘÁK (1982) se specializuje na problematiku politických represí vůči českým krajanům a československým občanům

v SSSR a tematiku holokaustu. Je autorem nebo spoluautorem několika studií a tematických publikací, např. *Čechoslováci v Gulagu I.–III.* (ÚSTR – ČT, Praha 2017–2019); *Židé v Gulagu: sovětské pracovní a zajatecké tábory za druhé světové války ve vzpomínkách židovských uprchlíků z Československa* (ÚSTR, Praha 2017); *Velký teror: perzekuce české menšiny na Ukrajině* (ÚSTR – Academia, Praha 2023) či *Gulag a Československo: Válka* (ÚSTR – Academia, Praha 2024).

10 ČUKA, Petr: Únosy lidí z Československa sovětskou KGB. *Securitas Imperii*, 2001, č. 7, s. 209–210.

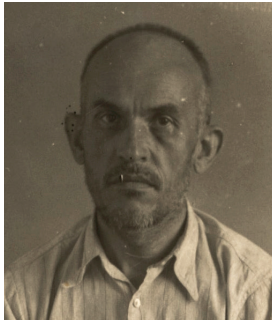
11 Naposledy ke statistickým údajům výboru Oni byli první: KOPŘIVOVÁ, Anastazie: „Ratibořský zázrak“. Záchrana ruských emigrantů z věznic NKVD. *Paměť a dějiny*, 2023, roč. 17, č. 3, s. 67–69.

12 Tamtéž, s. 69.

13 Tento údaj naposledy upřesnila A. Kopřivová, která uvádí seznam 23 osob. Tamtéž, s. 77.

14 BYSTROV, Vladimír: *Sovětská brutální svévole a československý ustrašený králíček. Pokus o esejistický výklad stále nepřiliš známého zločinu z roku 1945*. Nadační fond angažovaných nestraníků – Euroslavica, Praha 2009, s. 276.

Vybrané případy odvláčených osob

Teodor Los, zatčen 12. května 1945¹⁵ Technik Teodor Los se narodil roku 1901 v Haliči, ve městě Kosiv (nyní v Tarnopolské oblasti Ukrajiny). V roce 1919 dobrovolně narukoval do Ukrajinské haličské armády (UHA), ovšem vzhledem k nízkému věku byl poslán na civilní službu. Po okupaci Východní Haliče Polskem byl internován v polských táborech pro ukrajinské armádní příslušníky. V prosinci 1921 využil nabídky československé vlády a odjel na studium do Prahy. Zde absolvoval expresní středoškolský kurz a studoval na obchodní akademii, v roce 1927 však z finančních důvodů studium přerušil a nakonec se uchýlil jako vodovodní technik ve firmě F. Chvojka z Přelouče. Jako většina ukrajinských emigrantů v meziválečném Československu byl politicky aktivní, mj. aktivně působil jako člen monarchistické strany, podporující hejtmana Pavla Skoropadského.¹⁶ Dne 12. května 1945 byl zadržen oddílem SMERŠ 53. armády. Vyslýčali ho od 12. do 16. května a 18. května byl v jeho případě dodatečně vydán zatykač. Dne 21. května 1945 proběhla v Losově bytě domovní prohlídka a objevená proukrajinská literatura byla

použita jako předmět doličný. Začátkem srpna 1945 byl Los spolu s ostatními Ukrajinci z Prahy dopraven do Kyjeva, 21. února 1946 proběhlo soudní líčení u Vojenského tribunálu pro Kyjevský vojenský okruh. Teodor Los byl odsouzen podle čl. 54-2 trestního zákoníku Ukrajinské sovětské socialistické republiky (USSR) za účast v protisovětském ozbrojeném povstání k 10 rokům nucených prací v Dubravluho v Mordovii. V době zatčení bylo jeho dětem tři a jeden rok, manželka o jeho osudu nevěděla nic a znovu se vdala, proto Teodor Ani po propuštění nesměl svoji někdejší rodinu kontaktovat. Zemřel po roce 1958 v kazašské Karagandě.

Zdroj: HDA SBU, f. 6, sp. zn. 69550fp; SK – NK ČR, sign. T-ZLE (materiály osobní pozůstalosti). Foto: HDA SBU.

Teofil Pasičnyk-Tarnavskij, zatčen 17. května 1945 Botanik Teofil Pasičnyk-Tarnavskij se narodil roku 1898 v Kyjevě. Absolvoval vojenský zdravotnický kurz. V roce 1914 narukoval do ruské carské armády a bojoval jako rozvědčík v Haliči. V roce 1918 odjel do Stanislavu (dnes Ivano-Frankivsk) se záměrem studovat, rozhodl se však přidat k UHA¹⁷ a jako její poddůstojník se účastnil bojů proti Polákům i Rudé armádě. V roce 1920 musely na základě řížského míru jednotky UHA opustit Ukrajinu a Pasičnyk byl internován v polských táborech pro Ukrajince v Łańcutu, poté ve Szczypionně. Přes Varšavu se pak dostal do Prahy, kde započal studium na lékařské fakultě Univerzity Karlovy. To však nedokončil a přestoupil na přírodovědeckou fakultu, kde roku 1927 promoval. Současně se stal jedním z iniciátorů vzniku v té době nejvlivnější ukrajinské mládežnické organizace – Legie ukrajinských nacionalistů.¹⁸ Do roku 1942 pracoval jako ředitel v řadě menších českých výrobních podniků, poté se dostal do konfliktu s německými úřady a o práci přišel. Dne 17. května 1945 byl příslušníky pražské policie zatčen a předán do rukou důstojníků sovětské SMERŠ.

Po předběžném vyšetřování ho před 3. srpnem 1945 transportovali do Kyjeva. Dne 3. prosince téhož roku ho Vojenský tribunál pro Kyjevský vojenský okruh dle čl. 54-2 a 54-11 trestního zákoníku USSR odsoudil za účast v protisovětském ozbrojeném povstání a členství v protisovětských organizacích k 10 rokům nucených prací, dle jeho slov v táborech na Sibiři. V roce 1955 se po propuštění vrátil do Československa a pracoval jako rentgenolog ve Škodových závodech. V roce 1968 byl rehabilitován.

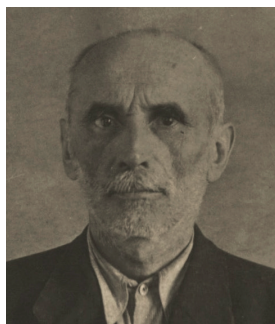
Zdroj: HDA SBU, f. 6, sp. zn. 57930fp. Foto: HDA SBU.

15 Fakticky se za datum zatčení považuje datum tzv. fyzického zadržení jedince. Samotný zatykač byl častokrát vydán až dodatečně na základě „důkazů“ získaných po prvotních výsleších zadrženého. Tím lze vysvětlit odlišné údaje o datu i místu zatčení uváděné ve spisech.

16 Pavlo Skoropadskij (1873–1945) byl ukrajinský politik a vojevůdce. Od 29. 4. 1918 do 14. 12. 1918 byl, za podpory německé a rakouské armády, hlavou Ukrajinského státu (hejtman Ukrajiny). Po povstání pod velením Symona Petljury musel odejít do Německa. Zemřel v Bavorsku na následky zranění, které utrpěl při bombardování.

17 Ukrajinská haličská armáda (Ukrajinska halycka armija, UHA) byla vojenská formace Západoukrajinské lidové republiky (ZULR), existující od října 1918 do července 1919, která měla v létě 1919 sto tisíc mužů. Po porážce polskou armádou přešlo 16. 7. 1919 přes řeku Zbruč na území Ukrajinské lidové republiky (ULR) 49 800 příslušníků UHA, kteří se po reorganizaci připojili k armádě ULR.

18 Legie ukrajinských nacionalistů (Legija ukrajynskych nacionalistiv, LUN) byla první ukrajinská nacionalistická organizace, založená 12. 11. 1925 v Praze. Existovala do roku 1929, kdy spolu s dalšími spolky vytvořila Organizaci ukrajinských nacionalistů.

Mychajlo Skydan, zatčen 22. června 1945 Agronom Mychajlo Skydan se narodil roku 1894 v obci Chrenivka (nyní ve Vinnycké oblasti Ukrajiny). Po absolvování zemědělské školy v roce 1914 pracoval v oboru, v roce 1915 byl jako řadový voják mobilizován do carské armády. V Haliči byl v létě 1916 zajat a dva roky strávil v rakouském táboře pro válečné zajatce. Po návratu do rodné vesnice krátce pracoval v zemědělství, roku 1919 byl mobilizován do armády Ukrajinské lidové republiky. Po její porážce zůstal ve městě Kremenec v Haliči a zde si vyřídil vízum do Československa. V Praze studoval na ČVUT, kde zůstal jako vědecký pracovník v oboru agrochemie; za německé okupace pracoval na zeměměřičském úřadě. Od roku 1929 byl předsedou správní rady Ukrajinské nakladatelské nadace v Praze, která se specializovala na vydávání odborné literatury. Stejně jako mnozí liberální osvícenci na Ukrajině byl Skydan od roku 1919 členem Ukrajinské strany socialistů-revolucionářů.¹⁹ V Praze se pak aktivně účastnil činnosti celé řady emigrantských organizací, například Komitétu pro pomoc

ukrajinským a běloruským studentům. Dne 22. června 1945 byl zadržen příslušníky sovětské SMERŠ a v jeho bytě v Modřanech u Prahy proběhla domovní prohlídka; formálně ale nikdy zatčen nebyl, jen 5. července 1945 byl zmíněn jako zatčená osoba v „rozhodnutí o transportování zatčeného“. Už 23. července 1945 byl v Lukjanovské věznici v Kyjevě a 22. prosince 1945 ho Vojenský tribunál pro Kyjevský vojenský okruh odsoudil podle čl. 54-2 trestního zákoníku USSR za účast v protisovětském ozbrojeném povstání k 10 rokům pobytu v Gulagu. Místo výkonu trestu ani jeho další osud nejsou známy.

Zdroj: HDA SBU, f. 6, sp. zn. 73637fp. Foto: HDA SBU.

Sergej Varšavskij, zatčen 18. května 1945 Publicista a právník Sergej Ivanovič Varšavskij (před konverzí na křesťanství Izrail) se narodil v roce 1879 v obci Novačycha v Poltavské gubernii na Ukrajině. Po absolvování gymnázia v Poltavě vystudoval právníkou fakultu Moskevské univerzity a od roku 1901 působil v moskevských soudních orgánech, poté provozoval soukromou advokátní praxi. Současně pracoval jako korespondent liberálního moskevského deníku *Russkoje slovo* (Ruské slovo). V listopadu 1918, v době rudého teroru, odjel s manželkou a dvěma dětmi z Moskvy nejdříve do Oděsy, poté na Krym do Sevastopolu, kde spolupracoval s redakcí novin *Jug* (Jih), vydávaných štábem bílé armády. V roce 1920 se evakuoval s rodinou do Konstantinopole, kde pokračoval v publicistické činnosti. O tři roky později dostal československé vízum a odjel do Prahy. Zde učil na ruské právnické fakultě,²⁰ pracoval jako korespondent řady ruských emigrantských periodik z celé Evropy, ale psal i do *Národních listů* nebo *Venkova*. Dne 18. května 1945 byl Varšavskij zadržen SMERŠ

(rozhodnutí o tom bylo schváleno teprve následujícího dne), jež předtím pátrala v knihovně ruského muzea na Zbraslavi²¹ a objevila přitom řadu jeho protisovětských publikací. Šestašedesátiletý Varšavskij byl transportován do Lvova a ve dnech 27.–30. července 1945 odsouzen Vojenským tribunálem Lvovského vojenského okruhu dle čl. 58-4, 58-11 trestního zákoníku Ruské sovětské federativní socialistické republiky (RSFSR) za napomáhání mezinárodní buržoazii v boji proti sovětskému státu a účast v kontrarevolučních organizacích k 10 rokům nucených prací a konfiskaci majetku. Zemřel 6. listopadu 1945 v Karlagu.

Zdroj: HDA SBU, f. 6, sp. zn. 75598fp. Foto: NA.

- 19 Ukrajinská strana socialistů-revolucionářů (Ukrajinska partija socialistiv-revolucioneriv, UPSR), spřízněná s Ruskou stranou socialistů-revolucionářů (eserů), byla politickým hnutím, které původně hájilo zájmy ukrajinského rolnictva v ruském impériu. Založena byla v roce 1907 a mezi její aktivisty patřil např. první prezident Ukrajinské lidové republiky Mychajlo Hruševskij. Většina významných členů UPSR byla odsouzena ve vykonstruovaném procesu, který proběhl v Kyjevě 22.–30. 5. 1921 a který činnost strany zakázal.
- 20 Ruská právnická fakulta byla ruská emigrantská vysoká škola v Praze, zřízená v rámci tzv. ruské pomocné akce vlády ČSR, která existovala v letech 1922–1933 pod patronátem Univerzity Karlovy. Fakulta měla odborníky, kteří se měli vrátit do vlasti po pádu bolševiků, připravit na předrevoluční právo.
- 21 Ruské kulturně historické muzeum působilo v pronajatých prostorách Zbraslavského zámku od roku 1935 a jeho ředitelem byl Valentin Fedorovič Bulgakov (1886–1966). Muzeum vlastnilo velkou sbírku ruského umění, starožitností a rukopisů, věnovaných ruskými emigranty. Za druhé světové války zámek obsadila německá armáda, Bulgakov byl vězněn v koncentračním táboře a sbírka byla rozkradena. V roce 1948 přijal Bulgakov sovětské občanství, odjel do SSSR a odvezl s sebou poslední zachráněné obrazy.

Ivan Vinogradov, zatčen 21. května 1945 Archimandrita Ruské pravoslavné církve Isaakij (Ivan Vasiljevič Vinogradov) se narodil v roce 1895 v Sankt-Petěrburgu v učitelské rodině. V roce 1913 nastoupil ke studiu do Sanktpetěrburgské duchovní akademie, které nedokončil kvůli mobilizaci v roce 1916. Po absolvování pětíměsíčního kurzu ve vojenském učilišti odjel jako praporčík carské armády na rumunskou frontu. Od února 1918 do listopadu 1920 sloužil v hodnosti kapitána v různých jednotkách ruské dobrovolnické (bílé) armády, po porážce se s jejími zbytky evakuoval do Turecka, kde byl internován v táboře na poloostrově Gallipoli. Po pěti dalších letech strávených v Bulharsku na různých zemědělských pracích odjel do Paříže studovat na Pravoslavném teologickém institutu, který absolvoval v roce 1928. Poté přesídlil do Prahy a do roku 1945 působil jako pomocník biskupa pravoslavné církve. Současně byl jako bývalý voják od roku 1927 členem Ruského vševojenského svazu²² a od roku 1944 jeho hlavním duchovním. Dne 21. května 1945 byl ve svém bytě zadržen příslušníky SMERŠ, na základě informací získaných při domovní

prohlídce a výslechu 9. června 1945 zatčen a transportován do Lvova. Tam byl při procesu konaném ve dnech 27.–30. července 1945 odsouzen Vojenským tribunálem Lvovského vojenského okruhu dle čl. 58-2, 58-4, 58-11 trestního zákoníku RSFSR za účast v protibolševickém povstání, napomáhání mezinárodní buržoazii v boji proti sovětskému státu a účast v kontrarevolučních organizacích k 10 rokům nucených prací a transportován do Karlagu. Dne 27. února 1946 byl Kolegiem Nejvyššího soudu SSSR na základě intervence pravoslavné církve i kajícího projevu před soudem zproštěn viny a 4. května téhož roku propuštěn do Aktjubinsku v Kazachstánu. Do konce života (zemřel 12. ledna 1981) působil jako farář nejprve v kazašské Alma-Atě a poté v ruské Voroněži. V roce 2001 si Ruská pravoslavná církev vyžádala Isaakijevy vyšetřovací materiály za účelem jeho beatifikace coby novodobého mučedníka, návrh ale nakonec nebyl komisí schválen.

Zdroj: *HDA SBU*, f. 6, sp. zn. 75598fp. Foto: archiv Anastazie Kopřivové.

Stefan Jurij Masljak, zatčen 16. června 1945 Učitel Stefan Jurij Masljak se narodil v roce 1895 ve Stanislavu v rodině ukrajinského spisovatele a překladatele Volodymyra Masljaka. Později se rodina přestěhovala do Lvova, Stefan Jurij do roku 1924 studoval na filozofické fakultě Lvovské tajné univerzity.²³ Během studia byl členem řady levicových organizací, dokonce psal příspěvky do místního komunistického tisku. Kvůli pronásledování ze strany polských úřadů studia zanechal a rozhodl se odejít do Československa. V Praze vystudoval v roce 1930 hudební oddělení Ukrajinského pedagogického institutu Mychajla Drahomanova. Současně se živil tím, že doučoval děti úředníků z obchodního zastupitelstva SSSR v Praze češtinu a němčinu. Prostřednictvím téhož úřadu pak také pokračoval ve spolupráci s komunistickým tiskem na Ukrajině. Od roku 1939 byl učitelem němčiny na ukrajinském gymnáziu²⁴ v Modřanech u Prahy, což se stalo důvodem pro jeho zadržení 16. června 1945 příslušníky SMERŠ. Následně byl 22. června 1945 zatčen a 4. srpna transportován do Kyjeva. Ve vazbě napsal více než

stostránkový vlastní životopis, v němž se vyznal z hluboké lásky k sovětskému státu. Současně jeho prokomunistické názory potvrdily výpovědi jiných odvěčených Ukrajinců z Československa, kteří se nacházeli ve stejné vyšetřovací vazbě NKVD. Dne 22. září 1945 byl Masljak propuštěn, odjel do Lvova a poté působil na Lvovské univerzitě jako profesor české a slovenské literatury. Do dějin literatury se zapsal jako významný překladatel, jehož největším dílem je dnes už klasický ukrajinský překlad Haškových *Osudů dobrého vojáka Švejka*, vydaný v roce 1958.

Zdroj: *Centralnyj deržavnyj archiv hromadskych objednaň ta ukrajiniky* (Ústřední státní archiv občanských sdružení a ukrajinistiky, CDAHOU), f. Sbirka mimosoudních spisů rehabilitovaných osob 1918–1950 (263), sp. zn. 32010. Foto: CDAHOU.

22 Ruský vševojenský svaz (Russkij obščje-vojniskij sojuz, ROVS) byla organizace, vytvořená příslušníky ruských protibolševických jednotek v exilu za účelem organizace protibolševického povstání v SSSR. Založena byla 1. 9. 1924 bývalým velitelem bílé armády generálem Petrem Wrangleem (1878–1928).

23 Lvovská (tajná) ukrajinská univerzita byla ukrajinská nelegální vysoká škola ve Lvově. Existovala od července 1921 do počátku roku 1925 a celkem bylo na její právnické, filozofické a lékařské fakultě v uvedené době přihlášeno 1 258 studentů.

24 Ukrajinské gymnázium v Československu bylo založeno v roce 1925 z iniciativy Ukrajinského pedagogického institutu Mychajla Drahomanova. Od roku 1926 bylo jako reálné gymnázium podřízeno ministerstvu školství. Od roku 1927 sídlilo v Řevnicích u Prahy, v roce 1937 se přestěhovalo do Modřan. Existovalo do dubna 1945, poté část jeho pedagogů odešla se studenty do Mnichova.